

RIZIKINGO SEKSUALINIO STUDENTŲ ELGESIO IR JŲ PSICHOSOCIALINIŲ SAVYBIŲ RYŠYS

Visvaldas Legkauskas

Daktaras, lektorius
Vytauto Didžiojo universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Donelaičio g. 52, LT-3000 Kaunas
Tel. (8 652) 49 273,
El. paštas: visvaldas_legkauskas@smf.vdu.lt

Vita Jakovlevaitė

Bakalaurė
Vytauto Didžiojo universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Donelaičio g. 52, LT-3000 Kaunas
Tel. (8 37) 32 79 49,
El. paštas: vita_jakovlevaite@smf.vdu.lt

Studentų seksualinio elgesio rodiklių ryšio su jų tapatumo ypatumais bei santykių su draugais ir tėvais kokybe tyrime dalyvavo 240 tiriamųjų, 170 merginų ir 70 vaikinių. Visų tiriamųjų amžius svyravo nuo 18 iki 20 metų.

Lytinių santykių nurodė turėję 75,7% vaikinių ir 58,8% merginų. Merginos lytiškai santykiuoti pradėjo būdamos vidutiniškai 17,59 metų, vaikinai – 16,44 metų. Vienkartinių lytinių santykių turėję nurodė 70% lytinių santykių turėjusių vaikinių (3 neatsakė) ir 48% lytinių santykių turėjusių merginų. 64,7% vaikinių ir 52,0% merginų nurodė bent su vienu partneriu mylėjęsi be prezervatyvo. 34% merginų ir 48% vaikinių nurodė ir turėję vienkartinių lytinių santykių, ir lytinių santykių be prezervatyvo.

Didesne sumaištimi ir stipresniu prisiimtu tapatumu tarpasmeniniuose santykiuose pasižymintys jaunuoliai buvo linkę anksčiau pradėti lytinį gyvenimą. Vienkartinių lytinių santykių turėjusių jaunuolių tarpasmeninės sumaišties skalės balai buvo reikšmingai aukštesni už vienkartinių lytinių santykių neturėjusių jaunuolių balus. Tiek ideologinėje, tiek tarpasmeninėje srityje merginų prisiimto tapatumo skalių balai buvo susiję tiek su lytinių santykių be prezervatyvo turėjimu, tiek su ypač rizikingų lytinių santykių (t. y. ir vienkartinių, ir be prezervatyvo) turėjimu.

Santykių su mama kokybė buvo susijusi su vėlesniu lytinio gyvenimo pradžios amžiumi, kuris teigiamai koreliavo ir su santykių su draugais kokybe. Be to, nė su vienu partneriu be prezervatyvo nesimylėjusių jaunuolių santykių su draugais kokybė buvo geresnė nei tų, kurie be prezervatyvo mylėjosi su vienu ar daugiau partnerių.

Pagrindiniai žodžiai: rizikingas seksualinis elgesys, tapatumo būviai, santykiai su tėvais, santykiai su bendraamžiais.

Lietuva priskiriama nedidelio žmogaus imuno-deficito viruso (ŽIV) infekcijos paplitimo grupei, o vyraujantis šios infekcijos plitimo būdas yra intraveninių narkotikų vartojimas (Čaplinskas, 2004). Buvusios Sovietų Sąjungos teritori-

joje pastaraisiais metais staiga pradėjo didėti ŽIV infekcijos atvejų skaičius. Jungtinių Tautų duomenimis, ŽIV sparčiai plinta Rusijos Federacijoje, Ukrainoje, Latvijoje ir ypač Estijoje – šioje šalyje 2001 metais naujai užregistruotų atvejų

skaičius buvo didesnis negu 1000 atvejų vienam milijonui gyventojų (United Nations, 2004).

Pradinis ŽIV plitimas paprastai yra siejamas su vadinamosiomis padidėjusios rizikos grupėmis, pirmiausia intraveninių narkotikų vartotojais ir homoseksualais. Tačiau anksčiau ar vėliau infekcija patvirtina savo nediskriminacinį pobūdį ir vis intensyviau pradeda plisti bendroje populiacijoje per heteroseksualinius santykius (United Nations, 2004). Šiame etape infekcijos plitimo populiacijoje greitis daugiausia pradeda priklausyti nuo seksualinio elgesio ypatumų. Dažniausiai literatūroje nurodomi seksualinio elgesio ypatumai, didinantys riziką užsikrėsti ŽIV ir kitomis lytiniu būdu plintančiomis ligomis, yra ankstyva lytinio gyvenimo pradžia (Kalmuss et al., 2003; United Nations, 2004; Ustilaitė, 2000), vienkartinių lytinių santykių turėjimas (Paul et al., 2000; Staton et al., 1999), didelis seksualinių partnerių skaičius (Bearman et al., 1997; Paul et al., 2000; Staton et al., 1999) ir prezervatyvų nenaudojimas (Kalmuss et al., 2003; Paul et al., 2000; United Nations, 2004).

Lytiniu būdu plintančių ligų, kartu ir ŽIV atžvilgiu ypač rizikingu laikotarpiu būtų galima laikyti paauglystės pabaigą ir suaugusiojo amžiaus pradžią, kai dauguma jaunuolių jau yra seksualiai aktyvūs, tačiau tuo pat metu nemažai jų daliai dar būdingas paaugliškas elgesio chaotiškumas ir neatsakingumas. Anot M. Staton ir kitų (1999), studentai turi daugiau galimybių lytiškai santykiauti su įvairiais seksualiniais partneriais ir dažniau yra linkę prieš mylėdamiesi vartoti alkoholį ir narkotikus. Tyrimai rodo, kad alkoholio vartojimas yra susijęs tiek su ankstyvesne lytinių santykių pradžia (Ustilaitė, 2000), tiek su rizikingesniu seksualiniu elgesiu (Bearman et al., 1997; Staton et al., 1999).

Svarbų vaidmenį formuojant jaunuolio sek-

sualinį elgesį vaidina šeima ir draugai. Bendraamžiai draugai turi įtakos jaunuolių požiūriui į lytinius santykius, tampa vaidmenų modeliais, padeda suformuoti elgesio normas ir dalyvauja jaunuoliams susikuriant lytinių santykių galimybes. Draugų liberalių seksualinių pažiūrų ir elgesio suvokimas skatina jaunuolius rinktis panašų seksualinį elgesį (Paul et al., 2000). D. Kalmuss ir kiti (2003) nurodo, kad lytiškai aktyvių ir prezervatyvais lytinių santykių metu nesinaudojančių draugų turėjimas padidina jaunuolių tokio elgesio tikimybę. Toks poveikis bent jau iš dalies yra susijęs su derinimusi prie suvokiamų bendraamžių grupės normų (As-Sanie et al., 2004; Watts and Nagy, 2000). B. C. Milleris ir kiti (1993) nurodo, kad merginų lytiniam elgesiui reikšmingą įtaką daro jų geriausi draugai ir draugės. Vaikiniai tokio poveikio nepatyrė, tačiau buvo pastebėta tendencija, kad draugų pasirinkimas yra susijęs su jų lytiniu aktyvumu.

Kai asmuo renkasi gyvenimo tikslą ar vertybes, didesnė yra tėvų įtaka. Daugelis jaunuolių nė nesusimąstydami perima savo tėvų vertybes, religiją, laikosi tų pačių politinių pažiūrų. Paprastai nesistengiama atskirti tėvų ir draugų vertybių sistemas ir vadovautis tik viena kuria nors. Draugus asmuo renkasi pagal tai, kiek panašios yra jų nuostatos ir vertybės, kurias perėmė iš tėvų, o išsiplėtus socialinei aplinkai, savo vertybes derina su turimomis draugų.

K. E. Muelleris ir W. G. Powersas (1990) nurodo, kad jaunuoliai, kurie savo tėvų bendravimo stilių vertino kaip draugišką ir dėmesingą, buvo mažiau lytiškai aktyvūs. Kita vertus, konfliktiškas, ekspresyvus, dramatiškas ir / arba dominuojantis tėvų bendravimo stilius buvo susijęs su padidėjusiu jų vaikų lytiniu aktyvumu. Ch. M. Markham ir kitų (2003) tyrimas parodė, kad geri santykiai su tėvais buvo susiję su mažes-

ne ankstyvų lytinių santykių ir lytinių santykių nenaudojant prezervatyvo tikimybe. Kalbėjimasis su tėvais apie seksą sumažina jaunuolių rizikingo seksualinio elgesio tikimybę (As-Sanie et al., 2004; Kalmuss et al., 2003; Whitaker and Miller, 2000).

Bendraujant su tėvais, draugais ir susidūrus su platesne socialine aplinka besiformuojantis jaunuolio tapatumas lemia jo santykį su aplinkos siūlomomis elgesio alternatyvomis. E. H. Eriksonas (1968) teigia, kad paauglystės pabaigoje žmogui išskyla uždavinys susirasti savo vietą visuomenėje, unikalią pusiausvyrą tarp savo savybių, norų, sugebėjimų ir visuomenės teikiamų jų realizavimo galimybių. J. E. Marcia (1980, 1994) požiūriu, tokia pusiausvyrą yra surandama po ieškojimų ir galimybių peržvalgos renkantis keliose svarbiausiose žmogaus gyvenimo srityse – tarpasmeniniuose santykiuose, pasaulėžiūroje ir darbe. Derindamas ieškojimų ir pasirinkimo kriterijus, J. E. Marcia išskiria keturis tapatumo būvius.

1. *Tapatumo sumaištis*. Skiriamasis šio būvio bruožas – išpareigojimo jokiam pasirinkimui nebuvimas. Asmuo nėra pasirinkęs ir nesiruošia to daryti. Net jei ir turi vienokią ar kitokią preferenciją, visada pasiruošęs ją pakeisti, jei tik atsiras kas nors patrauklesnio.

2. *Prisiimtas tapatumas*. Ši būvį patiriantis asmuo apibūdinamas kaip pasirinkęs savarankiškai, neieškojęs ir neanalizavęs galimybių. Paprastai pasirenkamos ir internalizuojamos vaikystės autoritetų (dažniausiai tėvų) pasiūlytos vertybės.

3. *Moratoriumas*. Šiuo atveju asmuo ieško savo kelio tarp aplinkos teikiamų galimybių ir jo pasirinkimai yra migloti. Nuo tapatumo sumaišties ši būseną skiriasi tuo, kad individas aktyviai siekia pasirinkti. Nors ši būvį patiriančiam

paaugliui tėvų norai vis dar yra svarbūs, jis bando pasiekti kompromisą tarp tėvų norų, visuomenės reikalavimų ir savo paties sugebėjimų.

4. *Sukurtas tapatumas*. Tapatumą sukūrusį asmenį J. E. Marcia apibūdina kaip žmogų, kuris ieškojo jam prieinamų galimybių erdvėje ir pasirinko jį išreiškiančias vertybes, apibrėžiančias santykius su artimais žmonėmis, profesinius siekimus ir gyvenimo filosofiją. Tokio žmogaus pasirinkimai gali sietis ar nesisieti su tėvų norais.

Apžvelgdamas tapatumo būviams būdingų savybių tyrinėjimus, J. E. Marcia (1994) nurodo, kad moratoriumo būvio žmonėms mažiau būdingi autoritariniai požiūriai, šie žmonės yra nerimastingiausi, linkę būti aukštesnių moralinio mąstymo raidos lygių, pasižymi vidutiniu kognityviniu sudėtingumu, kūrybiškumu, yra labiausiai kitų mėgstami. Šiam būviui būdingas didesnis atvirumas galimybėms ir polinkis eksperimentuoti.

Prisiimto tapatumo būvyje esantiems jaunuoliams būdingi autoritariniai požiūriai, jie yra mažiau nerimastingi, linkę blogiau save vertinti ir pasižymi kognityviniu paprastumu.

Tapatumo sumaišties būvio asmenys yra labiau nerimastingi nei prisiimto ar sukurto tapatumo būvio, tačiau mažiau nerimastingi nei moratoriumo būvio, yra labiausiai linkę turėti išorinį kontrolės lokusą, yra mažiausiai autonomiški, labiau paklūsta išoriniam spaudimui, linkę pasižymėti dideliu kognityviniu sudėtingumu ir yra mažiausiai kitų mėgstami.

Sukurto tapatumo būvio žmonės pasižymi didesne savigarba, labiausiai linkę turėti vidinį kontrolės lokusą, yra autonomiškiausi, geriausiai atsispiria išoriniam spaudimui, linkę būti aukštesnių ego ir moralumo raidos lygių, pasižymėti vidutiniu kognityviniu sudėtingumu, geru mąstymu stresinėse situacijose, dialektiniu

mąstymu (apibūdinamu atvirumu, sinteze, santykinumu ir tolerancija prieštaravimams), patirtine orientacija, yra kūrybiškesni, geriau kognityviai funkcionuoja stresinėse situacijose, yra kitų mėgstami. Iš visų susivokimo būvių jiems būdingiausias saugus prisirišimas.

A. S. Watermanas (1993) teigia, kad didžiausi tapatumo būvio pokyčiai vyksta mokymosi aukštosiose mokyklose metais, galbūt dėl universitetinės aplinkos heterogeniškumo ir liberalumo. Tokiai aplinkai būdingas autoritetų kvestionavimas, savą pasirinkimą akcentuojančios individualistinės vertybės ir galimybių gausa skatina ieškojimus ir ankstyvosios paauglystės metais padarytų pasirinkimų reformulavimą.

Taigi teorinė analizė leidžia manyti, kad jaunuolių tapatumo ypatumai yra susiję su jų seksualinio elgesio rodikliais. Tačiau iki šiol atlikti lietuvių autorių tapatumo tyrinėjimai (Legkauskas, 2000; Vaičiulienė, 1999a, 1999b, 2001) seksualinio elgesio problematiką aplenkė. Kita vertus, užsienyje atliktuose jaunuolių rizikingo seksualinio elgesio tyrimuose (pvz., Paul et al., 2000; Rollison and Scherman, 2002) iki šiol nebuvo tyrinėjamas tapatumo būvių vaidmuo.

Šiandien rizikingas jaunuolių seksualinis elgesys dar nėra susijęs su rimtesne tikimybe apsikrėsti ŽIV. Lietuvos AIDS centro duomenimis (Čaplinskas, 2004), šiuo metu Lietuvoje yra apie 800 ŽIV viruso nešiotojų ir absoliuti dauguma jų priklauso santykinai izoliuotoms rizikos grupėms (intraveninių narkotikų vartotojai ir homoseksualai). Tačiau bendros šio viruso plitimo tendencijos leidžia manyti, kad ši problema greitai gali tapti gyvybiškai svarbi, bet ją galima numatyti ir būtina iš anksto ruošti ją spręsti. Su rizikingu seksualiniu elgesiu susijusių veiksnių, įskaitant psichosocialinius, tyrimai būtini efektyvių prevencinių programų, kurios padėtų už-

kirsti kelią heteroseksualiniu keliu plintančio ŽIV protrūkiui tarp jaunuolių ar bent jau apribotų viruso ir jo sukeltos mirtinos ligos plitimą, kūrimui (Kalmuss et al., 2003).

Siekiant įvertinti jaunuolių seksualinio elgesio rodiklių ryšį su jų tapatumo ypatumais ir santykių su draugais bei tėvais kokybe, buvo atliktas I–II kurso studentų tyrimas. Tokio amžiaus studentai tyrimui buvo pasirinkti todėl, kad, viena vertus, tai jau pakankamai lytiškai aktyvi grupė, tačiau, kita vertus, šiame laikotarpyje seksualinis elgesys dar nėra nusistovėjęs, jam dar būdingas didesnis chaotiškumas ir kartu rizikingumas.

Tyrimui buvo suformuluotos tokios hipotezės:

- 1) Įsipareigojimai pasirinkimams (t. y. sukurtas ir priimtas tapatumas) bus susiję su saugesniu seksualiniu elgesiu, o tapatumo sumaištis bus susijusi su rizikingesniu seksualiniu elgesiu.
- 2) Geresnė santykių su tėvais kokybė bus susijusi su vėlesne lytinių santykių pradžia ir saugesniu seksualiniu elgesiu.
- 3) Geresnė santykių su draugais kokybė bus susijusi su saugesniu seksualiniu elgesiu.

Metodika

Tiriamieji. Buvo tirti keturių Vytauto Didžiojo universiteto fakultetų (Informatikos, Politikos mokslų ir diplomatijos instituto, Ekonomikos ir vadybos, Humanitarinių mokslų) pirmojo ir antrojo kurso studentai. Tyrime iš viso dalyvavo 240 tiriamųjų, tarp kurių buvo 170 merginų ir 70 vaikinų. Visų tiriamųjų amžius svyravo nuo 18 iki 20 metų.

Tyrimo užduotys ir eiga. Tiriamiesiems buvo pateiktas tyrimo metodikų rinkinys, kurio pradžioje buvo prašoma nurodyti savo amžių ir lytį,

o pabaigoje buvo pateikti klausimai apie lytinių santykių patirtį („Ar esate turėjęs (-usi) lytinius santykius bent vieną kartą?“), lytinio gyvenimo pradžios laiką („Kokio amžiaus būdamas (-a) lytinius santykius turėjote pirmą kartą?“), vienkartinį lytinių santykių patirtį („Su keliais partneriais lytinius santykius turėjote tik vieną kartą?“) ir prezervatyvų naudojimą („Su keliais partneriais lytinius santykius turėjote be prezervatyvo?“). Tiriamųjų santykių su tėvais ir draugais kokybė buvo vertinama „Santykių su mama, tėvu ir bendraamžiais įvertinimo klausimynu“, o tapatumo ypatumai – „Išplėstiniu objektyviu ego tapatumo būvio matu“.

„Išplėstinis objektyvus ego tapatumo būvio matas“ (EOMEIS-2) (*Extended Objective Measure Ego Identity Status-2*, Adams et al., 1989). G. Adamso ir kitų (1989) sukurtas objektyvus ego tapatumo būvio matas yra populiariausia iš šiuo metu naudojamų klausimynų tapatumo būviui tirti. Šiame tyrime naudota viena iš lietuviškų šio klausimyno versijų, kurią į lietuvių kalbą išvertė ir patikimumo bei validumo analizę atliko V. Legkauskas (2000).

EOMEIS-2 sudaro 64 teiginiai. Tiriamasis Likerto skalėje pažymi, kiek sutinka su teiginiu nuo „visiškai nesutinku“ (1) iki „visiškai sutinku“ (6). Metodika skirta atskirai įvertinti sukurtą tapatumo, tapatumo sumaištis, moratoriumo ir prisiimto tapatumo lygius atitinkamai ideologinėje ir tarpasmeninių santykių srityse. Ideologinės srities klausimai apima darbą, politines bei religines pažiūras ir gyvenimo stilių, o tarpasmeninės srities – santykius su tėvais, draugais, požiūrį į draugavimą su kita lytimi ir požiūrį į giminės vaidmenį.

V. Legkausko (2000) atliktame tyrime skalių Cronbacho α svyruoja nuo 0,59 iki 0,76. Šiame tyrime Cronbacho α svyruoja nuo 0,52 iki 0,76, tad visos skalės tinka individų grupėms ma-

1 lentelė. EOMEIS-2 skalių Cronbacho α reikšmės

Skalės pavadinimas	Cronbacho α
Ideologinė sumaištis	0,52
Ideologinis prisiimtas tapatumas	0,72
Ideologinis moratoriumas	0,58
Ideologinis sukurtas tapatumas	0,54
Tarpasmeninė sumaištis	0,61
Tarpasmeninis prisiimtas tapatumas	0,76
Tarpasmeninis moratoriumas	0,56
Tarpasmeninis sukurtas tapatumas	0,75

tuoti. Skalių patikimumo įvertinimai pateikiami 1-oje lentelėje.

„Santykių su mama, tėvu ir bendraamžiais įvertinimo klausimyną“ (*Inventory of Parent and Peer Attachment*) (Armsden et al., 1990) sudaro trys skalės po 25 teiginius, kuriuos buvo paprašyta įvertinti Likerto skale nuo „niekada“ (1) iki „visada“ (6). Gavusi autorių sutikimą, šį klausimyną į lietuvių kalbą išvertė ir jo patikimumo ir validumo analizę atliko V. Jakovlevaitė (2004). Šiame tyrime atlikta skalių patikimumo analizė parodė, kad visų trijų skalių patikimumas yra didelis, nes Cronbacho α lygi: 0,91 santykių kokybės su mama; 0,93 santykių kokybės su tėvu ir 0,93 santykių kokybės su bendraamžiais.

Tyrimas buvo atliekamas paskaitų metu. Tiriamiesiems buvo perskaitomas standartinis tyrimo pristatymas ir parodomas žymėjimo pavyzdys. Dalyviai užpildydavo klausimynus per 20–35 minutes. Dauguma tiriamųjų įvertino teiginius per 25 minutes.

Tyrimo rezultatai

Tiriamųjų seksualinio elgesio ypatumai. Tiriamoje imtyje turėję lytinių santykių nurodė 53

vaikiniai (75,7%) ir 100 merginų (58,8%). Neturėję lytinių santykių nurodė 17 vaikinių (24,3%) ir 70 merginų (41,2%) ($\chi^2 = 6,121$, $p = 0,013$). Merginos pirmuosius lytinius santykius turėjo būdamos vidutiniškai 17,59 metų, vaikinai – 16,44 metų ($t = -3,751$, $p < 0,001$).

Šiame tyrime rizikingų lytinių santykių rodikliais laikomi vienkartinių lytinių santykių turėjimas ir lytinių santykių be prezervatyvo turėjimas. Tik nedidelė dalis mūsų tiriamųjų nurodė turėję daugiau kaip tris skirtingus seksualinius partnerius, todėl statistiškai prasmingos didelio seksualinių partnerių skaičiaus, kaip rizikos veiksnio, analizės nebuvo galima atlikti. Vienkartinių lytinių santykių turėjo 35 vaikinai (70% lytinių santykių turėjusių ir į šį klausimą atsakiusių vaikinių (3 neatsakė)) ir 48 merginos (48% lytinių santykių turėjusių merginų). Šio rodiklio skirtumas tarp vaikinių ir merginų buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 6,528$, $p = 0,011$). Vienkartinius lytinius santykius turėjusių respondentų grupei buvo priskirti ir jaunuoliai, kurie apskritai tik vieną kartą turėjo lytinių santykių.

33 vaikinai (64,7%) ir 52 merginos (52,0%) nurodė bent su vienu partneriu mylėjęsi be prezervatyvo. Šiuo atžvilgiu skirtumas tarp vaikinių ir merginų nebuvo statistiškai reikšmingas. Iš tiriamųjų, kurie nurodė turėję lytinių santykių, 34 merginos (34%) ir 24 vaikinai (48%) nurodė ir turėję vienkartinių lytinių santykių, ir turė-

ję lytinių santykių be prezervatyvo. Tačiau skirtumas tarp lyčių pagal šį rodiklį nebuvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 2,755$, $p = 0,097$).

Tapatumo aspektų ir rizikingo seksualinio elgesio ryšys. EOMEIS-2 tarpasmeninės sumaišties ir tarpasmeninio prisiimto tapatumo skalių balai reikšmingai neigiamai koreliavo su lytinio gyvenimo pradžios amžiumi (sumaištis: Pearsono $r = -0,178$, $p = 0,033$; prisiimtas tapatumas: Pearsono $r = -0,167$, $p = 0,047$). Didėsne sumaištimi ar stipresniu prisiimtu tapatumu tarpasmeniniuose santykiuose pasižymintys tiriamieji buvo linkę anksčiau pradėti lytinį gyvenimą. Be to, vienkartinių lytinių santykių turėjusių jaunuolių tarpasmeninės sumaišties skalės balai ($M = 22,38$, $SD = 5,68$) buvo reikšmingai aukštesni (Stjudento $t = -2,002$, $df = 140$, $p < 0,05$) už vienkartinių lytinių santykių neturėjusių jaunuolių balus ($M = 20,40$, $SD = 6,09$).

Lytinių santykių nenaudojant prezervatyvo ir ypač rizikingų lytinių santykių (kai jaunuolis nurodo ir turėjęs vienkartinių lytinių santykių, ir turėjęs lytinių santykių be prezervatyvo) atžvilgiu vaikinių ir merginų tendencijos buvo skirtingos. Toks vaikinių elgesys statistiškai reikšmingo ryšio su tapatumo būvių skalėmis neturėjo, o merginų pogrupyje buvo aptiktas statistiškai reikšmingas ryšys su prisiimto tapatumo skalių balais (žr. 2-ą ir 3-ią lenteles).

Su vienu ir daugiau partnerių be prezervatyvų

2 lentelė. Prisiimto tapatumo skalių balų ir lytinių santykių be prezervatyvo ryšys merginų pogrupyje

Tapatumo skalė	Lytiniai santykiai be prezervatyvo	N	M	SD	Stjudento t	df	p
Ideologinis prisiimtas tapatumas	Nė su vienu partneriu	49	19,92	6,09	-2,104	97	0,038
	≥ 1 partneriu	50	22,60	6,57			
Tarpasmeninis prisiimtas tapatumas	Nė su vienu partneriu	49	14,39	5,14	-2,261	97	0,026
	≤ 1 partneriu	50	17,02	6,36			

3 lentelė. Prisiimto tapatumo skalių balų ir ypač rizikingų lytinių santykių ryšys merginų pogrupyje

Tapatumo skalė	Ypač rizikingi lytiniai santykiai	N	M	SD	Stjudento t	df	p
Ideologinis prisiimtas tapatumas	Ne	64	20,11	6,19	-2,171	95	0,032
	Taip	33	23,03	6,32			
Tarpasmeninis prisiimtas tapatumas	Ne	64	14,61	5,37	-2,413	95	0,018
	Taip	33	17,61	6,55			

4 lentelė. Santykių su draugais skalės balų ir lytinių santykių be prezervatyvo ryšys

Lytiniai santykiai be prezervatyvo	N	M	SD	Stjudento t	df	p
Nė su vienu partneriu	60	118,52	16,58	2,446	134	0,016
≥ 1 partneriu	76	111,47	16,74			

lytinių santykių turėjusių merginų abiejų prisiimto tapatumo skalių balai buvo statistiškai reikšmingai aukštesni už nė su vienu partneriu be prezervatyvo lytiškai nesantykiavusių merginų. Tokia pati tendencija merginų pogrupyje išryškėjo ir ypač rizikingų lytinių santykių atžvilgiu.

Tarp sukurto tapatumo ir moratoriumo skalių įverčių ir rizikingo seksualinio elgesio rodiklių statistiškai reikšmingo ryšio nebuvo rasta.

Socialinių santykių kokybės ir rizikingo seksualinio elgesio ryšys. Jaunuolių lytinių santykių pradžios amžius reikšmingai teigiamai koreliavo su santykių su mama (Pearsono $r = 0,239$, $p = 0,006$) ir su draugais (Pearsono $r = 0,185$, $p = 0,034$) skalių įverčiais.

Tarp socialinių santykių kokybės skalių ir vienkartinį lytinių santykių ir ypač rizikingų lytinių santykių turėjimo statistiškai reikšmingo ryšio nebuvo aptikta. Tačiau santykių su draugais kokybė buvo susijusi su prezervatyvų naudojimu – nė su vienu partneriu be prezervatyvo nesimylėjusių tiriamųjų santykių su draugais skalės balai buvo reikšmingai aukštesni nei tų jau-

nuolių, kurie be prezervatyvo buvo mylėjęsi su vienu ar daugiau partnerių (žr. 4-ą lentelę).

Ryšio tarp santykių su tėvu skalės įverčių ir rizikingo seksualinio elgesio rodiklių nebuvo aptikta.

Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai parodė, kad tirtoje studentų imtyje vaikinai pirmuosius lytinius santykius turi maždaug metais anksčiau nei merginos. Šis rezultatas yra panašus į R. Bucevičienės ir R. Preikštienės (1996) duomenis, tačiau rodo, kad vidutiniškai lytinio gyvenimo pradžia kiek vėlesnė nei S. Ustilaitės (2000) atliktame tyrime. Tokį skirtumą bent jau iš dalies galima paaiškinti tuo, kad S. Ustilaitė tyrė didesnę 14–17 metų moksleivių imtį, o mūsų tyrimo dalyviai buvo 18–20 metų studentai. Kaip parodė M. Staton ir kitų (1999) tyrimo rezultatai, studentams būdinga vėlesnė lytinio gyvenimo pradžia, nei aukštosiose mokyklose nesimokančiam jaunimui.

Kaip ir kituose šios srities tyrimuose (pvz., Kalmuss et al., 2003; Paul et al., 2000; Staton et al., 1999), seksualinio elgesio rizikingumui vertinti šiame tyrime buvo naudojami du pagrindiniai kriterijai – vienkartinių lytinių santykių turėjimas ir lytinių santykių be prezervatyvo turėjimas. Sudėtinis kriterijus – vienkartinių lytinių santykių ir lytinių santykių be prezervatyvo turėjimas – buvo traktuojamas kaip ypač rizikingo seksualinio elgesio rodiklis.

Kaip ir E. Paul ir kitų (2000) atliktame tyrime, dauguma tyrime dalyvavusių ir lytinių santykių patirtį turinčių vaikinių nurodė, kad yra turėję vienkartinių lytinių santykių. Tarp merginų vienkartinių lytinių santykių turėjusių apklaustųjų dalis buvo statistiškai reikšmingai mažesnė, tačiau visgi sąlyginai didelė. Panašus rizikingo seksualinio elgesio paplitimas buvo nustatytas ir naudojant lytinių santykių be prezervatyvo kriterijų, tačiau šiuo atžvilgiu skirtumas tarp merginų ir vaikinių grupių nebuvo statistiškai reikšmingas.

Net 48% tyrime dalyvavusių ir lytinių santykių turėjusių vaikinių ir 34% merginų nurodė turėję ypač rizikingų lytinių santykių, tai yra ir vienkartinių, ir nenaudojant prezervatyvo. Tokie asmenys yra visiškai atviri ŽIV ir kitoms lytiniu būdu plintančioms ligoms, kurių jiems išvengti pavyksta išimtinai tik dėl kol kas sąlyginai mažos statistinės užsikrėtimo tikimybės. Tačiau tokia didelė ypač rizikingai besielgiančių jaunuolių dalis tirtoje imtyje leidžia manyti, kad ŽIV virusui pasklidus už intraveninius narkotikus vartojančių narkomanų ir homoseksualų subkultūrų ribų, jo plitimo greitis gali staigiai padidėti. Siekiant užkirsti kelią potencialiai problemai, reikia rizikingo ir saugaus seksualinio elgesio koreliatų tyrimų, kurie leistų sukurti efektyvias rizikingo seksualinio elgesio prevencijos programas.

Šiame tyrime buvo nagrinėjamas rizikingo seksualinio elgesio ryšys su tokiomis jaunuolių psichosocialinėmis savybėmis, kaip tapatumo aspektai ir santykių su tėvais bei draugais kokybė. Kaip ir buvo tikėtasi formuluojant hipotezes, rezultatų analizė parodė, kad didesne sumaištimi tarpasmeniniuose santykiuose pasižymintys jaunuoliai buvo linkę anksčiau pradėti lytinį gyvenimą. Be to, vienkartinių lytinių santykių turėjusių jaunuolių tarpasmeninės sumaišties skalės balai buvo reikšmingai aukštesni už vienkartinių lytinių santykių neturėjusių jaunuolių balus. Šis rezultatas rodo, kad tapatumo sumaiščių būdingas aiškiai apibrėžtų vertybių neturėjimas ir momentinį patrauklumą turinčių alternatyvų rinkimasis yra susiję su ankstyvesne lytinio gyvenimo pradžia ir atsitiktinių lytinių santykių turėjimu.

Visiškai priešingai nei buvo tikėtasi, tyrimas atskleidė prisiimto tapatumo ir rizikingo seksualinio elgesio rodiklių ryšį, ypač tarp merginų. Aukštesnius tarpasmeniniuose santykiuose prisiimto tapatumo skalės balus gavę jaunuoliai buvo linkę anksčiau pradėti lytinį gyvenimą. Tiek ideologinėje, tiek tarpasmeninėje srityje merginų prisiimto tapatumo skalių balai buvo susiję tiek su lytinių santykių be prezervatyvo turėjimu, tiek su ypač rizikingų lytinių santykių (t. y. ir vienkartinių, ir be prezervatyvo) turėjimu.

Šis rezultatas yra informatyvus rizikingo seksualinio elgesio prevencijai. Vienu iš pagrindinių veiksmų, formuojančių prisiimtą tapatumą, laikoma tėvų vykdoma griežta savo vaikų elgesio ir nuostatų kontrolė (Marcia, 1994). Prisiimtas tapatumas iš esmės yra orientuotas į autoritetą, pagrįstas nekvestionuojančiu autoritetu nuostatų perėmimu. Iš pirmo žvilgsnio tai turėtų apsaugoti nuo rizikingo elgesio, tačiau, kita vertus, polinkis nekvestionuojamai sekti autori-

tetais trukdo ugdyti savarankiškos situacijos analizės ir sprendimų priėmimo naujose situacijose įgūdžius. Būtent tokių įgūdžių ir prireikia pirmųjų lytinių kontaktų metu. Be to, polinkis sekėti autoritetams merginas gali netgi pastūmėti rizikingam seksualiniam elgesiui, ypač kai autoritetu tapęs vyresnis vaikinai pasiūlo romantišką vienos nakties nuotykį be prezervatyvo.

Tai nereiškia, kad tėvai neturi įtakos formuojant saugesnį seksualinį elgesį. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad santykių su mama kokybė buvo susijusi su vėlesne lytinio gyvenimo pradžia. Šis rezultatas atitinka užsienio tyrinėtojų (Kalmuss et al., 2003; Markham et al., 2003; Whitaker and Miller, 2000) tyrimų rezultatus, rodančius, kad geresnė santykių su tėvais, ypač mama, kokybė sumažina ankstyvo seksualinio aktyvumo ir rizikingo seksualinio elgesio tikimybę.

Vėlesnė lytinio gyvenimo pradžia teigiamai koreliavo ir su santykių su draugais kokybe. Be to, nė su vienu partneriu be prezervatyvo nesimylėjusių jaunuolių santykių su draugais kokybė buvo geresnė nei tų, kurie be prezervatyvo mylėjosi su vienu ar daugiau partnerių. Tai rodo, kad neverta supriešinti tėvų ir bendraamžių įtakos jaunuolių seksualiniam elgesiui. Kaip nurodo D. C. Kimmelis ir I. B. Weineris (1995), kokybiški santykiai su draugais leidžia atsispirti socialiniam spaudimui ir sukuria kontekstą lygių partnerių diskusijai visais jaunuolio gyvenime svarbiais klausimais, kartu ir susijusiais su lytiniu gyvenimu. Tokiuose santykiuose formuojasi jaunuolio įgūdžiai, reikalingi atsispirti socialiniam spaudimui (As-Sanie et al., 2004). Geri santykiai su bendraamžiais leidžia keistis informacija, diskutuoti ir pasverti alternatyvas bei įsisaugoti vienokio ar kitokio elgesio pasirinkimo

motyvus. Būna pasirūpinti, kad tokioje diskusijoje būtų naudojama kokybiška informacija. O tai yra prevencinių programų darbo sritis.

Išvados

1) Tarp tirtų studentų beveik pusė 18–20 metų lytiškai aktyvių vaikinų ir trečdalis merginų yra turėję ir vienkartinių lytinių santykių, ir lytinių santykių be prezervatyvo. Tai rodo, kad ši grupė rizikuoja užsikrėsti ŽIV ir lytiniu būdu plintančiomis ligomis.

2) Jaunuolių tapatumo sumaištis tarpasmeninėje srityje yra susijusi su tokiais rizikingo seksualinio elgesio rodikliais kaip ankstyvesnė lytinio gyvenimo pradžia ir vienkartinių lytinių santykių turėjimas.

3) Įsipareigojimai pasirinkimams nėra susiję su saugesniu seksualiniu elgesiu. Tarp sukurto tapatumo skalių įvertinimų ir rizikingo seksualinio elgesio rodiklių statistiškai reikšmingo ryšio nebuvo aptikta. Prisiimto tapatumo atžvilgiu netgi priešingai – tiriamųjų merginų pogrupyje prisiimtas tapatumas buvo susijęs su lytinių santykių be prezervatyvo turėjimu ir su ypač rizikingu seksualiniu elgesiu – vienkartinių lytinių santykių ir lytinių santykių be prezervatyvo turėjimu. Vaikinių pogrupyje tokio ryšio nebuvo aptikta.

4) Santykių su mama kokybė teigiamai koreliuoja su lytinio gyvenimo pradžios amžiumi, tačiau nėra susijusi su saugesniu seksualiniu elgesiu. Ryšio tarp santykių su tėvu kokybės ir lytinių santykių pradžios laiko ar seksualinio elgesio saugumo rodiklių nebuvo nustatyta.

5) Santykių su draugais kokybė yra teigiamai susijusi su lytinio gyvenimo pradžios laiku ir prezervatyvų naudojimu.

LITERATŪRA

- Adams G. R., Bennion L., Huh K. Objective measure of ego identity status: A reference manual. Logan: Utah State University, 1989.
- As-Sanie S., Gantt A., Rosenthal S. M. Pregnancy prevention in adolescents // *American Family Physician*. 2004, vol. 70 (8), p. 1517–1524.
- Armsden G. C., McCauley E., Greenberg M. T., Burke P. M. Parent and peer attachment in early adolescent depression // *Journal of Abnormal Child Psychology*. 1990, vol. 18, p. 683–697.
- Bearman P. S., Jones J., Udry J. The national longitudinal study of adolescent health [elektroninis dokumentas]. URL: <http://www.cpc.unc.edu/addhealth>, 1997.
- Bucevičienė R., Preikštienė R. Lytinis auklėjimas Lietuvos mokyklose // *Lietuvos AIDS centro biuletenis*. 1996, t. 18, p. 76–81.
- Čaplinskas S. ŽIV infekcijos charakteristika Lietuvoje // *Visuomenės sveikata*. 2004, t. 1 (24), p. 8–12.
- Erikson E. H. Identity: Youth and crisis. New York: Norton, 1968.
- Jakovlevaitė V. Paauglių psichosocialinių savybių ir socialinio atsparumo rizikingam elgesiui ryšys. Bakauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
- Kalmuss D., Davidson A., Cohall A., Laraque D., Cassell C. Preventing sexual risk behaviors and pregnancy among teenagers: Linking research and programs // *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. 2003, vol. 35 (2), p. 87–93.
- Kimmel D. C., Wiener I. B. *Adolescence*. 2nd ed. New York: Wiley, 1995.
- Legkauskas V. Tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos mokykloje rodiklių ryšys // *Psichologija*. 2000, t. 22, p. 54–63.
- Marcia J. E. Identity ir adolescence // *Handbook of Adolescent Psychology* / Ed. by J. Adelson. New York: Willey, 1980. P. 159–187.
- Marcia J. E. Identity and psychotherapy // *Interventions for Adolescent Identity Development* / Ed. by S. L. Archer. Thousand Oaks: Sage, 1994. P. 29–45.
- Markham Ch. M., Tortolero S. R., Escobar-Chaves L. S., Parcel G. S., Harrist R., Addy R. C. Family connectedness and sexual risk-taking among urban youth attending alternative high schools // *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. 2003, vol. 35 (4), p. 174–179.
- Miller B. C., Christopherson C. R., King P. K. Sexual behavior in adolescence // *Advances in Adolescent Behavior: Vol. 5. Adolescent Sexuality* / Ed. by G. R. Adams, R. Montemayor and T. P. Gullota. Newbury Park: Sage, 1993. P. 57–76.
- Mueller K. E., Powers W. G. Parent-child sexual discussion: Perceived communicator style and subsequent behavior // *Adolescence*. 1990, vol. 25, p. 469–482.
- Paul E. L., McManus B., Hayes A. „Hookups“: Characteristics and correlates of college students' spontaneous and anonymous sexual experiences // *Journal of Sex Research*. 2000, vol. 37 (1), p. 76–89.
- Rollison M. R., Scherman A. Factors influencing adolescents' decisions to engage in risk-taking behavior // *Adolescence*. 2002, vol. 37, p. 585–597.
- Staton M., Leukefeld C., Logan T. K., Zimmerman R., Lyman D., Mffich R., Martin C., McClanahan K., Clayton R. Risky sex behavior and substance use among young adults // *Health and Social Work*. 1999, vol. 2 (24), p. 147–155.
- United Nations Report on the global AIDS epidemic [elektroninis dokumentas]. URL: <http://www.unaids.org>. July 2004.
- Ustilaitė S. Moksleivių pirmųjų lytinių santykių motyvai // *Pedagogika*. 2000, t. 42, p. 20–27.
- Vaičiulienė A. Tapatumas ir tapatumo krizė paauglystėje // *Psichologija*. 1999a, t. 19, p. 108–117.
- Vaičiulienė A. Paauglio tapatumo raida tėvų skyrybas patyrusioje šeimoje // *Psichologija*. 1999b, t. 20, p. 32–40.
- Vaičiulienė A. Asmenybės tapatumo įvertinimas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001.
- Watts G. F., Nagy S. Attitude toward sexual intercourse and relationship with peer and parental communication // *American Journal of Health Studies*. 2000, vol. 16 (3), p. 156–163.
- Waterman A. S. Developmental perspectives on identity formation: from adolescence to adulthood // *Ego Identity: A Handbook of Psychosocial Research* / Ed. by J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer, J. L. Orlofsky. New York: Springer-Verlag, 1993. P. 42–68.
- Whitaker D. J., Miller K. S. Parent-adolescent discussion about sex and condoms: impact on peer influences of sexual risk behavior // *Journal of Adolescent Research*. 2000, vol. 15 (2), p. 251–273.

RELATIONSHIP BETWEEN RISKY SEX BEHAVIORS AND PSYCHOSOCIAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS

Visvaldas Legkauskas, Vita Jakovlevaitė

Summary

A study was conducted to assess relationship between risky sex behaviors, aspects of ego-identity, and quality of relationships with friends and parents among freshman and sophomore students. A total of 240 students participated in the study, including 170 women and 70 men. All subjects were between 18 and 20 years of age.

Subjects were asked about age of their first intercourse, experience of one-time intercourse, and use of condoms. Relationships with parents and friends were assessed using Inventory of Parent and Peer Attachment, while aspects of ego-identity were measured using the Extended Objective Measure of Ego Identity Status.

75.7% of men and 58.8% of women indicated having had intercourse. Mean age at the first intercourse was 17.59 for women and 16.44 for men. Both difference in the prevalence of intercourse experience and difference in the mean age at the first experience between men and women was significant.

Out of those subjects, who indicated having had intercourse, 70% of men and 48% of women admitted having had experience of one-time intercourse. This difference between women and men was statistically significant. 64.7% of men and 52.0% of women admitted having intercourse without a condom with at least one partner. Among sexually experienced students, 34% of women and 48% of men indicated having had both one-time intercourse and intercourse without a con-

dom. However, these differences were not statistically significant.

Students scoring higher on interpersonal diffusion tended to have their first intercourse experience at a younger age. Furthermore, interpersonal diffusion scores were higher for those with one-time intercourse experience than for those without such experience. Interestingly, subjects scoring higher on interpersonal foreclosure scale tended to start their sexual life younger. For women, higher scores on both ideological and interpersonal foreclosure scales were related to intercourse without using condom and to particularly risky sexual behavior (i.e. both having one-time intercourse and sex without using a condom). This result suggests that authority-oriented upbringing resulting in foreclosure may not be effective in forming safe sexual practices among women.

Higher quality of relationship with the mother was related to older age at the first intercourse. The same was true of quality of relationships with peers. Furthermore, those subjects, who had never had sex without a condom, reported higher quality of relationships with peers than those who had sex without a condom with one or more partners. This result indicates that social skills training and improved relationship with peers may indeed result in safer sex practices.

Keywords: risky sexual behaviour, ego identity status, relationship with parents, relationship with peers.